

HAL
open science

Koulu luokkayhteiskunnan alueellisen eriytymisen moottorina

Linda Haapajärvi

► **To cite this version:**

Linda Haapajärvi. Koulu luokkayhteiskunnan alueellisen eriytymisen moottorina. *Kasvatus. Finnish Journal of Education*, 2016, 47 (3), pp.261-265. halshs-03528879

HAL Id: halshs-03528879

<https://shs.hal.science/halshs-03528879>

Submitted on 31 Jan 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

LINDA HAAPAJÄRVI

Koulu luokkayhteiskunnan alueellisen eriytymisen moottorina

Johdanto

Ranskalaisen koulutussosiologian ja koulu-maailmaan liittyvien eriarvoisuuksien tutkimuksen kärkiteemaksi on 2000-luvulla nousut segregaatioon tutkimus. Tutkimuksen painopisteen muutos selittyy yhteiskunnallisella murroksella, joka on koetellut niin ranskalaisista kuin suomalaistakin yhteiskuntaa. Ranskassa peruskoulu yhtenäistettiin 1970-luvulla. Muutos oli omiaan tekemään koululuokista sosioekonomisesti melko sekoittuneita. Niissä siis opiskeli luokkataustaltaan erilaisia koululaisia. 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ranskalaisen yhteiskunnan taloudelliset rakenteet mullistuiivat, työttömyys alkoi kasvaa ja sotien jälkeinen voimakas sosiaalinen liikkuvuus hidastua. Samaan aikaan kasvoivat sekä siirtolaisuus että sosioekonomisten ääripäiden alueellinen keskittyminen. Sittemmin on ajautettu pisteeseen, jossa oppilaiden ominaisuudet, motivaatio ja perhetausta tai koulun eriarvoistavat toimintalogiikat eivät riitä eriarvoisuuksien selittäjiksi. Perheen asuinpaikka ja sen mukaan määrittävä lähikoulu näyttävät yhä vahvemmin määrittelevän koulumenestystä.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen sitä, millaisia avaimia ranskalainen kaupunkisosiologinen koulutustutkimus voisi tarjota alueellisen eriytymisen käsittelemiseen ja lähikouluperiaatteesta keskustelemiseen. Kirjoituksessa pohdin näitä kysymyksiä sosiologi Marco

Obertin teoksen *L'école dans la ville* (Koulu kaupungissa) avaamista näkökulmista. Oberti aloittaa Ranskan vuoden 2007 presidentinvaalien alla ilmestyneen kirjansa kysymyksellä: Miksi lähikouluperiaatteesta on tullut poliittinen kiistakapula? Kysymys on varsin kiinnostava ja ajankohtainen Suomessakin – yhä lähes kymmenen vuotta Obertin tutkimuksen julkaisemisen jälkeen. Se nostaa tarkasteluun vanhempien huolen lasten koulumenestyksestä yhteiskunnassa, jossa sosiaalinen nousu on hidastunut ja kilpailu ammatillisista asemista kiristynyt, sekä ne toimet, joilla menestystä pyritään tukemaan.

Koulun vai kodin valinta?

Oberti sijoittaa koulu- ja asuinpaikkavalintoja käsittelevän tutkimuksensa laajemman yhteiskunnallisen murroksen kehukseen. Niin kuin Suomessa, myös ranskalaisessa yhteiskunnassa koulu nauttii arvostusta keskeisenä yhteiskunnallista eheyttä – integraatiota – tuottavana instituutiona. Klassikkososiologi Emile Durkheim suhtautui varsin optimisesti koulun tehtävään yhteiskunnassa ja katsoi sen työmarkkinataitojen kartuttamisen lisäksi vastaavan erityisesti kansalaisten moraalista kasvatuksesta. Nuo tehtävät ja niiden tasa-arvoinen toteutuminen on sittemmin kyseenalaistettu. Kuuluisimpana kriitikkona on toiminut Pier-

re Bourdieu, joka osoitti, ettei ranskalainen julkinen koulu meritokraattisista arvoistaan huolimatta tarjoa samoja elämässä etenemisen mahdollisuuksia kaikille lapsille. Päinvastoin, se toimii jopa keskeisimpänä luokkayhteiskunnan uusintajana mitatessaan koululaisten taitoja ylä- ja keskiluokan taitostandardeja vasten. Tämänkaltaista kyseenalaistamista on Suomessa nähty vähemmän (ks. kuitenkin Kosunen & Seppänen 2015), koska yhteisluokkien erot ovat meillä kapeammat.

Ranskassa vuoden 2007 presidentinvaaliteemana ollut koulupiirijako kuvasti siis tietoisuutta uusista kouluun liittyvistä eriarvoisuuksista ja äänestäjien huolestuneisuudesta. Tuolloin Ranskan poliittinen oikeisto vastusti lähikouluperiaatetta ja sen sijaan puolusti perheiden valinnanvapautta. Vasemmisto taas puolusti lähikouluperiaatetta tasa-arvon tuottamisen välineenä, vaikka ehdottikin uudistuksia järjestelmään, joka silloisessa tilassaan tuki lähes täysin sosioekonomisesti – ja toisinaan etnisesti – eriytyneiden koulujen syntymistä. Marco Oberti iskee tähän saumaan tutkimalla, kuka järjestelmästä oikeastaan hyötyy alueellisen eriytymisen edetessä, ja miten perheet pyrkivät hallitsemaan eriytymisestä koituvia haittoja koulu- ja asuinpaikkavalintojen keinoin. Koska Suomessa kouluun ja alueelliseen eriarvoisuuteen liittyvä keskustelu on juuri nyt vilkasta, on Obertin analyysillä sille annettavaa niin tutkimustulostensa kuin -menetelmiensäkin perusteella.

Koulupiiri-ajan väline, ”koulukartta” (*carte scolaire*), tunnetusti jakaa kaupungin koulupiireihin, joiden lähikouluihin lapset asuinalueensa perusteella automaattisesti ohjautuvat. Oberti katsoo kaupunkisosiologian kiinnittäneen perinteisesti vain vähän huomiota koulun merkitykselle kaupunkirakenteen synnyssä ja toisaalta koulutussosiologien jättäneen koulun paikallisen ulottuvuuden käsittelemättä. Hän aloittaakin esittelemällä Chicagon koulukunnan ja marxilaisen analyysin lähtökohdistana ponnistavaa ranskalaista segregaatiokeskustelua, jossa koulu on jäänyt vähälle huomiolle. Vaikka segregaatiokeskustelu onkin viime vuo-

sina monipuolistunut, kouluvalintojen käsittelemistä alueellisen eriytymisen mekanismina on täytynyt odottaa 2000-luvulle saakka. Oberti katsookin ranskalaisen koulusosiologian joutuneen bourdieulaisten dominaatioanalyysin menestyksen uhriksi. Kun katse on kohdistunut tiukasti instituution tuottamaan symboliseen väkivaltaan, muut eriarvoisuutta tuottavat tekijät ovat jääneet analyttiseen katveeseen.

Koulujen alueelliseen eriarvoistumiseen on Ranskassa herätty köyhimpien lähiöiden nuorten syrjäytymisen tutkimisen kautta. Tutkijat ovat ensin paneutuneet lähiökoulujen ongelmien ja tilastollisesti havaittujen eriarvoisuuksien analysointiin. Kyseiset koulut on ainakin keskiluokkaisen tarkastelijan näkökulmasta havaittu puutteellisiksi paitsi aineellisten ja opetusresurssien puolesta myös niiden kurinpidollisten ongelmien ja häiriintyneiden opiskeluolojen vuoksi. Näiden havaintojen perusteella tutkijat ovatkin siirtyneet kouluvalintojen teemojen pariin. Obertia edeltäneet kouluvalintojen tutkijat ovat osoittaneet keskiluokkaisten perheiden pyrkivän välttelemään kouluja, joihin keskittyy työväenluokkaista oppilasainesta, taatakseen jälkikasvunsa menestyksen. Vielä on kuitenkin jäänyt osoittamatta, miten ja kenen koulu- ja asuinpaikkavalinnat nivoutuvat toisiinsa ja muokkaavat eriytymiskehitystä.

Kaupunkien koulutuspolitiikka ja alueellisesti eriytyvät kouluvalinnat

Siinä missä suurin osa ranskalaisesta koulututkimuksesta on tarkastellut joko köyhimpien lähiöiden kouluja tai toisaalta pariisilaisia eliittilaitoksia, Oberti on valinnut tutkimuksensa kohteeksi Pariisin länsipuolella sijaitsevan maakunnan, Hauts-de-Seinen. Se on laaja yläluokan ja vauraan keskiluokan keskittymä, johon mahtuu kuitenkin myös muutamia työväenluokan asuttamia vuokratoryppäitä. Obertin analyysissä on oivaltavaa historiallisen näkökulman tuominen luokkasuhteiden tarkastelemisen keinoksi. Maakunnan kehityk-

sen analyysi osoittaaakin polarisaatioprosessin muokanneen rajusti Hauts-de-Seinen kuntien profiileja vuosina 1990–1999. Rikkaimmat kunnat ovat rikastuneet entisestään, ja pienituloisen väestö on keskittynyt tietyille, vähälukuisille, mutta painokkaasti stigmatisoiduille alueille. Osaa kunnista leimaa gentrifikaatiokehitys siten, että useat luokkataustaltaan aiemmin monimuotoiset alueet ovat muuttuneet palvelusektorivetoisiksi ja toimihenkilöiden asuttamiksi. Yleistä kehitystä tarkasteltuaan Oberti kysyy, mitä tekemistä kehityskaarilla on koulun kanssa.

Tutkimusasetelma mahdollistaa ainutlaatuisella tavalla erityisesti keski- ja yläluokan välisten suhteiden tarkastelemisen. Juuri näistä suhteista on ennen tiedetty vähän. Obertin keskeinen löydös koskee perheiden välistä kilpailua turvallisesta ja menestystä evästävistä lasten kasvuympäristöstä. Ranskalainen yläluokka pyrki turvaamaan lapsilleen mahdollisimman sosiaalisesti homogeenisen ympäristön, koska sillä on suojeltavanaan yhteiskunnallisen aseman sukupolvelta toiselle siirtämisen tehtävä. Keskiluokka taas pyrki paitsi ottamaan fyysistä etäisyyttä työväenluokkaan myös maksimoimaan lastensa kanssakäynnin muiden keskiluokkaisten ja yläluokkaisten lasten kanssa. Obertin luenta tulee loppujen lopuksi siis varsin lähelle Pierre Bourdieun distinktioteorian ajatusta siten, että hän katsoo pyrkimyksen edetä sosiaalisessa hierarkiassa ja erottua oman aseman alapuolelle sijoittuvasta joukosta ohjailevan koulu- ja asuinpaikan valintaa. Näin katsottuna ranskalainen yhteiskunta ei juurikaan ole olemukseltaan muuttunut: distinktioprosessin välineeksi on vain yhä selkeämmin määrittynyt asuinpaikka.

Oberti tyypittelee Hauts-de-Seinen kuntia niiden asukkaiden kouluvalintojen mukaan. Analyysi etenee nelikentän keinoin: kunnat erotellaan toisistaan kahden ominaisuuden suhteen. Kunnat eroavat ensinnäkin sen suhteen, käyvätkö lapset koulua kunnan rajojen sisällä vai ulkopuolella. Toinen erotteleva tekijä on paikallisen koulutarjonnan jakautuminen yksityisiin ja julkisiin laitoksiin.

Näitä ominaisuuksia yhdistelemällä Oberti löytää neljä asuinpaikkasidonnaista kouluvalintatyyppiä. Ensimmäisen tyyppin muodostavat vauraat kunnat, joista ei juurikaan lähdetä kouluttautumaan kuntarajojen ulkopuolelle ja joissa on paljon yksityiskouluja. Liikehdintään ei ole tarvetta, koska yksityiskoulujen tarjonta ja rahalliset rahkeet lähettää lapset sellaiseen kohtaavaan alueellisesti. Toisen tyyppin muodostaa pieni joukko kaikkein rikkaimpia kuntia, joissa on paljon yksityisiä oppilaitoksia, mutta joista käydään silti paljon koulua muissa kunnissa. Tämän tyyppin malliesimerkki on Neuilly-sur-Seine, Ranskan rikkain ja perinteisesti aristokraattien ja talouseliitin asuttama kunta. Vaikka arvostetuista – ja kalliista – opinahjoista ei ole puutetta, useat perheet päätyvät lähettämään lapsensa Pariisiin historiallisiin, maineikkaisiin yksityiskouluihin. Kolmas tyyppi, keskiluokan ja työväenluokan asuttamat kunnat, eroavat vauraimmista kunnista niin, että niissä on huomattavasti pienempi paikallinen yksityiskoulutarjonta. Toisistaan nämä kunnat taas erottuvat siten, että yksityiskoulujen puuttuessa keskiluokkaisilta alueilta lapset lähetetään huomattavasti useammin kouluun joko naapurikunnan yksityiseen laitokseen tai julkiseen erityisohjelmaa tarjoavaan kouluun, jonka oppilasaines koostuu kunnan sosioekonomista profiilia heijastellen lähinnä keskiluokaisesta kantaväestöstä. Köyhimpien kuntien talouksilla, eli neljänteen tyyppiin kuuluvilla, ei ole juurikaan valinnanvaraa vaan lapset ohjautuvat automaattisesti koulupiiriin mukaiseen oppilaitokseen.

Oberti seuraa kuntien pitkän aikavälin rakennemuutosten ja poliittisten valintojen vaikutuksia koulujen ja asuinalueiden eriytymiselle. Näin vältetään sekä sosiologisia analyseja toisinaan vaivaava historiallinen lyhytnäköisyys että Suomessakin koulujen – sekä kaupunkien – eriytymistä koskevaa keskustelua dominoinut kulutuslitysmallin yksipuolisuus. Perheiden valinnat ja ”koulumarkkinat” eivät synny poliittisessa tyhjiössä, kuten Obertin Nanterren ja Rueil-Malmaisonin pikkukaupunkien historiallisen muutoksen hie-

nosyinen analyysi osoittaa. Ennen lähinnä maanviljelijöistä ja pikkuporvaristosta koostuneeseen Nanterreen alkoi maailmansotien välisinä vuosina keskittyä auto- ja paperiteollisuutta, joka veti puoleensa työläisiä Ranskan syrjäisistä maakunnista, Etelä-Euroopasta ja 1960-luvulla erityisesti vasta itsenäistyneistä entisistä siirtomaista. Raskaan teollisuuden kultakauden ja sitä mukailevan väestökasvun seurauksena Nanterren alueelle syntyi laajoja slummeja. Työläisvoittoinen ja asuntokysymyksen kanssa painiva kunta äänesti johtonsa kommunistinen puolueen, joka 1960- ja 1970-luvuilla näytti vihreää valoa kaupungin vuokra-asuntojen rakentamiselle kunnan alueelle. Asuntoja rakennettiin tuhansittain, ja näin syntyivät nyt kurjistumisestaan kuuluisat Nanterren betonilähiöt.

Nanterren lounaisen naapurin Rueil'n kunnan kehitys 1900-luvulla on ollut monilta osin lähes päinvastainen. Vielä 1930-luvun alussa sen pinta-alasta vain 11 prosenttia oli kaupungistunutta. Muuten kunnan pinta-alan kattoivat metsiköt ja vauraat maatilat. Kuntaa johtava oikeistopuolue välitti tietoisesti raskaan teollisuuden juurruttamista alueelle ja ryhtyi varhain rohkaisemaan omakotitalorakentamista. Kunta säästyi näin ollen sekä työväen että maahanmuuttajien muutolta. Vasta 1980-luvulla Rueil avasi porttinsa elinkeinoelämälle rakentaen ultramoderneja toimistotiloja monikansallisten yritysten kuten Esson, Unileverin ja American Expressin haarakonttoreille sekä hulppeaa asuntotarjontaa näiden työntekijöille. Kaupungin vuokratuloja kuntaan on sen sijaan rakennettu hyvin vähän, vain Ranskan lain vaatima minimimäärä. 1990-luvulla koko Hauts-de-Seinen alueelle on keskittynyt yhä enemmän ylempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvaa väestöä. Rueil'ssa kehitys näkyy kokonaisvaltaisena vaurastumisena ja eriytymiskehityksen puutteena. Nanterrekin on onnistunut vetämään puoleensa joitakin vauraita talouksia, tosin sellaisiin seurauksiin, että kunta on jakautunut sisäisesti gentrifioituihin alueisiin ja köyhyyskeskittyymiin.

Koulumaailma heijastaa yleistä rakenne muutosta niin, että Rueil'ssa kohtaavat alueellisesti tarjonta ja resurssit. Se onkin esimerkiksi Obertin mallista, joka pätee kuntiin, joissa on runsas valikoima yksityisiä kouluja ja joiden julkisetkin koulut ovat varsin hyvämaineisia. Rueil'sta ei lähdetä kouluttautumaan naapurikuntiin, mutta oppilastulokkaita sinne kyllä riittäisi kuntarajojen ulkopuoleltakin. Nanterren tilanne on päinvastainen. Siellä on ainoastaan julkisia kouluja, jotka tyhjenevät ja kurjistuvat kunnan keskiluokkaisen väestön pyrkinessä lähettämään lapsensa kouluun äveriäämpiin naapurikuntiin – esimerkiksi juuri Rueil'hin.

Lopuksi

Obertin mukaan koulun merkitys asuinpaikan valinnalle ei olekaan niin suuri kuin julkinen keskustelu antaa ymmärtää. Niin Nanterreen kuin Rueil'hin on asetettu suuremman asunnon ja rauhallisen ympäristön sekä työpaikan ja Pariisin läheisyyden vuoksi. Tämä löydös johtaa tutkimuksen ytimeen: asuinpaikan valinta on vain yksi tapa vaikuttaa siihen, mihin kouluun lapsi sijoittuu. Rikkaat ja keskituloiset perheet voivat asua keskimääräisesti heikkotuloisemmalla sektorilla, jos omat asuinolot ovat mukavat, sillä rahaa riittää lasten sijoittamiseen yksityiskouluun alueen ulkopuolelle, ja vanhempien koulujärjestelmän tarpeeksi syvä tuntemus mahdollistaa lasten lähettämisen julkiseen kouluun erityisluokkien perässä tai järjestelmän porsaanreikiä hyödyntäen.

Eriarvoistuva koulumaailma heijastaa toki alueellista eriytymistä, mutta vielä merkityksellisemmäksi ja vertailun kannalta kiinnostavammaksi nousee Obertin analyysi uudenlaisten luokkasuhteiden muotoutumisesta. Äveriäillä perheillä on varaa sulkea asuinalueensa ja koulunsa vähemmän taloudellista ja sosiaalista pääomaa omaavilta oppilailta ja näin taa-ta jälkikasvun kouluttautuminen suorittamislogiikan (*logique de performance*) mukaisesti, mikä painottaa työelämässä ja "paremmissa piireissä" liikumiseen tarvittavien taitojen varhaista juurruttamista. Kouluvalinnoilla pyri-

tään takaamaan jo varhain, ettei oppilas tarvitse yhteiskunnallista suojaverkkoa ja siten luokkarajat ylittävää solidaarisuutta. Hajanainen keskiluokka sen sijaan tekee kiperiä valintoja tavoitteenaan koulun ja asuinalueiden suojeleminen (*logique de protection*), jonka tulisi taata niin koulurauha kuin luokka- ja etnisten ryhmien välinen yhteistyö. Köyhimpien on tyytyminen lähikouluun, ja heidän koulusuuntautumistaan Oberti kuvaakin vetäytymisen logiikaksi (*logique de retrait*), vaikka epäselväksi jää, onko kyseessä erityinen ajatusmalli vai saneleeko toimintaa yksinkertaisesti heikko asema koulutus- ja asuntomarkkinoilla.

Obertin analyysin keskiössä on siis pohjimmiltaan koulupiirijako, jonka hän määrittelee tarjonnan, resurssien ja oppilasvirtojen hallinnoimisen välineeksi. Kirja tarjoaa vastauksia seuraaviin kysymyksiin: kuka hyöttyy lähikouluperiaatteesta ja kenelle siitä on haittaa? Miten ja millä seurauksilla eriytymiskehitykselle koulupiirijakoa voidaan kiertää?

Ranskalainen tutkimus on katsonut keskiluokan ”koulushoppailun” olevan merkittävä kaupunkirakenteen eriytymisen syy. Obertin sormi osoittaa kuitenkin erityisesti yläluokkaisten perheiden suuntaan. Heidän luokka-aseman uusintamiseen tähtäävät valintansa tuottavat tilanteen, jossa ranskalaisessa yhteiskunnassa vahvana vallinneen tasa-arvon ja yhtenäisyyden eetos uhkaa korvautua kaiken läpäisevällä sosiaalisen separatismien logiikalla, jota tuloerojen kasvaminen ja yksilön vastuuta korostavien kulttuuristen mallien yleistymisen ovat omiaan tukemaan. Obertin oivaltavien analyysimallien ja tulosten suora- viivainen siirtäminen suomalaisen eriytymistutkimukseen näyttäytyy kuitenkin lähes mahdollottomana yhteiskunnalle ominaisen stratifikaation ja luokkaerojen skaalojen vuoksi. Hauts-de-Seinelle, bruttokansantuotteeltaan kriisiä edeltävän Kreikan taloutta vastaavalle Ranskan rikkaimmalle ja yksityiskouluja pullestelevalle alueelle, on hankala löytää vastinparia Suomesta. Asetelman voi kuitenkin lukea kutsuksi tutkimaan kotimaisen eliitin kouluvalintoja ja kasvatustrategioita. Toisin kuin

Ranskassa, meillä on vain vähän tutkimustietoa köyhimpien ja vähiten koulutuksellista pääomaa omaavien vanhempien kouluun kohdistuvista odotuksista – ja pettymyksistä. Luokka-aseman kattavasti huomioiva koulu- ja kasvatustutkimus voisi synnyttää uudenlaisia näkökulmia suomalaiseen tasa-arvo- ja meritokratiauskoon.

Obertin esittelemät ehdotukset koulun eriytymiskehityksen pysäyttämiseksi ovat suomalaisenkin keskustelun kannalta kiintoisia. Koulupiirijako tulisi piirtää uusiksi sektoreita laajentaen. Näin varmistettaisiin, ettei köyhyys- ja vaurauskeskittymistä aina ohjaututtaisi aivan lähimpään kouluun ja ettei kouluja suljettaisi etäämmältä saapuvilta oppilailta. Lisäksi Oberti peräänkuuluttaa malttia koulujen varhaiseen erikoistumiseen, joka Suomesakin toimii luokkaperusteisen eriytymisen mekanismina (ks. Kosunen 2016; Seppänen, Kalalahti, Rinne & Simola 2015). Oberti ehdottaakin, että kouluja yhdenmukaistettaisiin yhteistä opetusohjelmaa laajentamalla. Jos erikoistuneista kouluista kuitenkin halutaan pitää kiinni, olisi niitä sijoitettava myös työväenluokkaisemmille alueille ja taattava että niitäkin koskee, ainakin osaksi, lähikouluperiaate. Ranskalais sosiologi katsookin kouluja koskevan uudistuksen toimivan mittarina kansalaisten halulle säilyttää tasa-arvon ihanteeseen nojaava yhteiskuntamalli. Kysymys löytyä kaikua Suomessakin, ja Obertin ehdottamia vastauksia on onneksi tarjolla luettavaksi myös englanniksi artikkelimuodossa.

Lähteet

- Kosunen, S. 2016. Families and the social space of school choice in urban Finland. University of Helsinki. *Studies in Educational Sciences* 267.
- Kosunen, S. & Seppänen, P. 2015. The transmission of capital and a feel for the game: Upper class school choice in Finland. *Acta Sociologica* 58 (4), 329–342.
- Oberti, M. 2007. *L'école dans la ville. Ségrégation – mixité – carte scolaire*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (toim.) 2015. *Lohkoutuva peruskoulu – Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka*. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.